

Jan Čeřovský

Za pivoňkou tenkolistou do Sedmihradska

Rumunská Transylvánie (v Česku jí říkáme spíše Sedmihradsko – jménem, které však Rumuni prakticky neužívají) je kotlina v oblouku karpatských hor v severozápadním Rumunsku. Přes její zvlněný reliéf v nadmořských výškách 300–700 m nazývají geografové tuto oblast Transylvánská plošina. Vyniká přírodním bohatstvím a rozmanitostí flóry a vegetace. Není tedy divu, že je už tradičně vyhledávána rumunskými i zahraničními botaniky. Nejvýznamnější lokality jsou zařazeny do systému 276 botanicky významných území (Important Plant Areas), identifikovaných v Rumunsku v rámci mezinárodního projektu organizací Planta Europa a Plantlife International. V seznamech jejich výběru podle kritéria A (evropsky významné rostliny) nechybějí dva taxony v Rumunsku planě rostoucích pivoňek *Paeonia officinalis* subsp. *banatica* a *P. tenuifolia*, podle kritéria B (v Rumunsku vzácné druhy) další tři taxony – *P. dahurica*, *P. mascula* a *P. peregrina*.

Unikátní transylvánské stepi

Projíždíte-li centrální částí Transylvánie v okolí univerzitního města Cluj-Napoca (obr. 3), máte dojem, že jste se ocitli někde na jižní Moravě. Ovšem pozor: na jižní Moravě před 50 lety, kdy ještě nedošlo k drastickým změnám krajiny. Povlovně bochníkovité kopce střední Transylvánie jsou budovány třetihorními usazeninami – pískovci, slepenci, štěrky, v jejich nadloží pak mladšími slíný, hlínami či písky. Ty překrývá vápnitá hnědozem, jílovité hlíny nebo vápnitá černozem, někde středně vyloužená. Roční srážky dosahují 500 až 600 mm (s déletrvajícím obdobím sucha v průběhu srpna a začátkem září), roční průměrné teploty se pohybují od 8 do

10 °C s absolutními minimy kolem -20 °C a maximem mírně přes 36 °C.

Svahy kopců na místě někdejších listnatých hájů, z největší části využívané jako pastviny, porůstají vesměs suché trávníky s převažujícími kostřavami, zejména kostřavou walliskou (*Festuca valesiaca*), k. žlábkatou (*F. rupicola*) a *F. halleri*, kavly vláskovitým (*Stipa capillata*), Ivanovým (*S. pennata*), sličným (*S. pulcherrima*), tenkolistým (*S. tirsia*) a *S. lessingiana*, ostřicí nízkou (*Carex humilis*), smělkem štíhlým (*Koeleria macrantha*), válečkou prapořitou (*Brachypodium pinnatum*) a vousatkou prstnatou (*Bothriochloa ischaemum*). Jsou to trávníky druhově bohaté, s řadou bylin známých i z našich xero-

termních oblastí, zejména z jihomoravského panonika: např. hlaváček jarní (*Adonis vernalis*), sasanka lesní (*Anemone sylvestris*), katrán tatarský (*Crambe tataria*), třemdava bílá (*Dictamnus albus*), hadinec červený (*Echium maculatum*), kosatec bezlistý (*Iris aphylla*), hrachor panonský (*Lathyrus pannonicus*), len vytrvalý (*Linum perenne*), vlnice chlupatá (*Oxytropis pilosa*), koniklec velkokvětý (*Pulsatilla grandis*), divizna brunátná (*Verbascum phoeniceum*) nebo rozrazil rakouský (*Veronica austriaca*). Najdeme tu však i rumunské endemity, jakými jsou šalvěj sedmihradská (*Salvia transsilvanica*) či sinokvět měkký sedmihradský (*Jurinea mollis* subsp. *transsilvanica*) a ponticko-panonské a také submediteránní druhy: hlaváček povolžský (*Adonis wolgensis*), kozinec montpeliérský (*Astragalus monspessulanus*), hlavatku uralskou (*Cephalaria uralensis*), chrpu trojžilnou (*Centaurea trinervia*), šantu ukrajinskou (*Nepeta ucranica*), šalvěj nicí (*Salvia nutans*). Největší vzácností je však stenoendemit (tedy druh vyskytující se na jediné lokalitě) kozinec Petěrfův (*A. peterfii*) popsáný z blízkosti města Cluj-Napoca.

V poslední době tyto polopřirozené biotopy znovu pro ochranu evropské přírody objevili Angličané (např. Mountford a Akeroyd 2006). Zjistili, že zdejší biodiverzita (mj. výskyt kontinentálních, dácko-panonských a submediteránních prvků) má celoevropský význam. Podobné trávníky v ostatních částech Evropy již většinou vymizely, proto je zapotřebí zbyvajícím lokalitám zajistit co nejučinnější ochranu. Vstup Rumunska do Evropské unie na jedné straně znamená vydatnou podporu ochrannářských snah, na straně druhé však s sebou přináší i zvýšené tlaky na intenzifikaci zemědělství.

Britský projekt pomoci ochraně jedinečného rostlinstva v Transylvánii však zcela novátorský není. Zajímavým rostlinným společenstvům věnoval velkou pozornost proslulý botanik Alexandru Borza svými pracemi z let 1924–40 a iniciativami vedoucími ke zřízení několika významných botanických rezervací již v období mezi oběma světovými válkami. Znamenitým lokalitám se dostalo také obdivu a ocenění i v rámci mezinárodních fytogeografických a fytoecologických exkurzí v letech 1931 a 1993. Obdivuhodná je i péče, kterou rezervacím věnují nejen vědci z univerzity a botanické zahrady (ta druhá je nejvýznamnější v celém Rumunsku) ve městě Cluj-Napoca, ale i prostí lidé z řad místních venkovských obyvatel. Na jaře 2006 jsem měl příležitost setkat se s několika z nich. Bezesporně nejzajímavější osobou byl letos již devadesátiletý Marcu Sâncrăianu (obr. 2), kterého r. 2006 organizace Plantlife International označila za nejstaršího strážce květeny v Evropě.

Pivoňkové pole a ochrana v rezervaci

Nedaleko vesnice Zau de Câmpie se nachází poměrně široké a ploché údolí Valea Botei Mari, kde leží botanická rezervace známá v blízkém i širším okolí jako „pivoňkové pole“. O její vyhlášení se r. 1932 zasloužil již jmenovaný Alexandru Borza. Chráněné území leží v nadmořské výšce kolem 450 m na svahu s jihovýchodní

2

3

1 Skvost transylvánské květeny – pivoňka tenkolistá (*Paonia tenuifolia*) je na první pohled nápadná svými listy – četné uzoučké úkrojky připomínají některým pozorovatelům listy kapradin. Lodyhy vysoké 20–60 cm vyrůstají v celých trsech z podzemních plazivých oddenků. Zau de Câmpie 7. 5. 2006

2 Devadesátiletý farmář a strážce květeny v botanické rezervaci Zau de Câmpie Marcu Sâncrăianu u své knihovny

3 Krajina ve středu Transylvánské kotliny v okolí rumunského univerzitního města Cluj-Napoca připomíná naši jižní Moravu z dob před půlstoletím, než došlo k intenzifikaci zemědělství. Svahy kopců tu porůstají vesměs polopřirozené suché trávníky. Snímky J. Čerovského

4 Plnokvětý kultivar pivoňky tenkolisté. Orig L. Urban, z archivu redakce

oddenků, zpravidla v hustých trsech. Jediný květ na jejich vrcholu je velký 6–8 cm v průměru, s pěti zářivě šarlatově červenými korunními lístky, jejichž krásu doplňují četné sytě zlatavě žluté prašníky ve středu. Nápadným znakem jsou listy dělené do velmi úzkých (1–2 mm) a dlouhých úkrojků: odtud ostatně pochází i latinské a mnohá národní jména druhu (např. anglické pojmenování vyjadřuje podobnost s listy kapradin – fern-leaf paeony).

Pivoňka tenkolistá je považována za jednu z nejkrásnějších pivoňek a zároveň patří k nejpěstovanějším. Byly již vyšlechtěny kultivary, mezi nimi též plnokvětý (obr. 4). V zahradnické a někdy i botanické literatuře se často uvádí, že rostlinu nelze množit ze semen, pouze dělením trsů a výhonky. Toto tvrzení ovšem zcela odporuje tomu, co jsme viděli v Rumunsku.

Rumunské rezervaci pivoňek v minulosti opakovaně hrozil zánik a již zmíněný Marcu Sâncrăianu ji dvakrát zachránil. V r. 1945 zabránil jejímu rozorání a v následujících letech dosáhl vyčlenění celé plochy z intenzivně obdělávaného půdního fondu zemědělského družstva, dokonce v místní samosprávě prosadil přísný ochranný režim. To byly vpravdě husarské kousky v době, kdy komunistické Rumunsko uznávalo jiné hodnoty než dnes. Marcu však v polovině 50. let zjistil jednak ústup vzácné rostliny v rezervaci, jednak výskyt několika jedinců na sesuvném území v její blízkosti. Prosadil zřízení druhého, menšího chráněného území 150 m od původní rezervace. Sám se pak pustil (po projednání s orgány státní ochrany přírody) do řízené péče o rezervaci: odstraňováním náletu dřevin z blízkého háje a kosením brzdil sukcesí. Současně začal na obou plochách pivoňky vysévat. Zprvu se mu tato práce příliš nedařila. Pak si všiml, že místní vesnické ženy v zahrádkách úspěšně kultivují okrasné květiny v krtinách. Vysévání pivoňek do krtin přineslo fantastické výsledky: v rezervaci je v současné době každoročně napočítáno na 20 000, na vedlejší chráněné ploše kolem 10 000 jedinců pivoňky tenkolisté!

4

expozici, jeho rozloha je 2,3 ha. Zdejší bohaté květnaté mezofilní trávníky se řadí do dvou rostlinných společenstev: asociace *Origano-Brachypodietum pinnati*, která roste ve vlhčích mělkých depresích, a poměrně nedávno popsané asociace *Salvia nutantis-Paeonietum tenuifoliae* (Mititelu 1990) porůstající největší část rezervace. Autor druhé asociace, rumunský botanik D. Mititelu, v chráněném území zaznamenal výskyt celkem 347 druhů kvetoucích rostlin. Skvostem mezi všemi je pivoňka tenkolistá.

Pivoňka tenkolistá (*Paonia tenuifolia*, obr. 1) roste v jihovýchodní Evropě od Madarska a větší části Balkánského poloostrova přes jižní Ukrajinu (zejména Krym) a jižní Rusko až po Zakavkazsko (Ázerbájdžán); její výskyt bývá udáván též v Malé Asii. V celém tomto dosti rozlehlém areálu je však poměrně vzácná, takže téměř ve všech zemích se řadí na červené seznamy a do červených knih a je vesměs chráněná. Mezi její typická stanoviště patří výslunné skalnaté stepi a lesostepi. Jde o vytrvalou bylinu vysokou nejčastěji kolem 0,5 m. Lodyhy vyrůstají z plazivých podzemních

Zatímco rezervace je – kromě managementu – přísně chráněna, druhý pozemek se využívá i výchovně – území je zpřístupněno veřejnosti a vybaveno vysvětlujícími tabulemi. Řada zaparkovaných aut a skupinky lidí v terénu při naší návštěvě svědčily o tom, že plané pivoňky jsou mocným lákadlem pro turisty z blízkého i vzdálenějšího okolí. Marcu Sâncrăianu v části tohoto druhého území provádí i výzkum – menší plocha se v určitých etapách rozorává a sleduje se návrat přirozené vegetace včetně pivoňek.

Marcu Sâncrăianu však není jediný venkovan, který pečuje o chráněnou přírodu. Ve vsi Suatu (27 km severovýchodně od města Cluj-Napoca) jsme potkali jiného místního strážce stejnojmenné rezervace suchých trávníků, především kavylových stepí proslulých jako locus classicus (lokality, z níž byl druh popsán) již zmíněného stenoendemického kozince Petérfova. Tyto případy dokládají, jak zásadní význam pro ochranu přírody mají její místní průkopníci.